

21667

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Lappland

Folkemotele

27/2 52

Ruong, Israel. 1950.

Lappska traditioner: om mjölk-
ningen, mjölkeas tillredning och
förvaring.

22 bl. 4 =

Landsm. Uppsala.21667

I. Ruong .1950. JOKKMOKK
LAPPL.

Meddelare: Peter Summa ^ostth., Larkas
Loppby, Jokkmokk.
Mytstickkast i Jokkmokk i mars 1950.

Turehall

1. Mytökning, ost, kaggas i
kallkällor. 1 f.	stth valla till morökningen 12.
Man stannade i länge på en
och samma plats när man
mytökade 13. Värmytökens 14.
och körtmytökens 15 f. Flytta
till Norge 15. stth skilje på
vignen och ovige renar
under mytökningen 16.
Mytökningens kaggas lev sth
kaggarna 18.
stth göra vit 19 f.
2. Ej lera med mytök vid vagn.
väder. 2. Mytökning på snöflöden
s. 2. Mytökningens slutade sth
före brunsten. 3. För mytökade
man till undermyt 4. Mytök-
ningar två gånger en dag. 5.
stth hindra vagn 6. stth låta
Mytökens vilt för att mytök
skulle samlas i juren 6. Pövers
endst på killingar 7. stth
tjännik 8. Vägnslige snö-
fläckar 9. Man bröjde min-
ke på mytökningens 11.	

Med. Petter Summa Åstoh, Sirkas Lappby
Jokkmokk. Uppskrevet i mars 1950, Jokkmokk.

Om reumjölkingen.

Det är länge sedan jag stude och
mjölka regelbundet varje dag och vi
gjorde ost och lämnade en del av mjöl-
ken i kaggar i kalkkällor. Ja det är nu
22 år sedan, när jag tänker efter. Min yngste
son är 23 år och vi mjölkade ost, när
han var 1 år gammal. Då lede Summa
min kusk och var frisk. Det var hon som
mjölkade; jag infångade varorna med
lassor (suohppuv albit)

Den sommaren gjorde vi ost två bäs-
kisar fulla, d. v. s. en reubörda och
vi lämnade tre kaggar med mjölka
i kalkkällor i värlandet; en av dem rynde
20 l. och de två övriga 17 l. vardera. Jag har
aldrig lämnat så mycket mjölka i kall-
källor över vintern och inte heller gjort

så mycket ost som vi gjorde den som-
ren.

Det går nämligen inte lika bra
att mjölka alla år. Regniga somrar vjöl-
kar man nämligen inte lika mycket.
Vid kyligt väder (kallon) ha komer ej så
mycket mjölk, därför att kalvarna de
bättre kommer åt att mjölka die,
de vajar ej oros av komflugor.

På den tiden hade vi ej mjölkning-
gården. Vi mjölkade på snöfläckar,
(pågiima hjuotjain), och om det ej
fanns snöfläckar, hade vi renar på en
ärak (hjuotjotjionu arrakin) eller
i regn - på en backe nära kåtan.

En ärak är en sädes plats, där en
backe runnit men tokat eller där
en snöfläck varit. (jfr. sydl. jämna
quobla: upptäckuareus aum.)

Den sommaren ^{förjide} brukade vi mjöl-

4 8
 fort i slutet av augusti, där vi legat om
 för flyttning från sommarlandet till
 Gjärro-Gjellen. (Kå lukra Gjernui
 jähtekätima). Men de behövs det
 snöfläckar. Renen springer för värmen
 i bland ända till i början av september.
 (Galko nuon rähtku. muhttiin
 kita Gakha-manu alkui).

Vi mjölkade mest under örflytt-
 ringen (lukra jähtin cänamust
 pähtima). Jag flyttade efter Kihkes-
 vage och ibland efter Tierkavage
 och Quoktesvage. Quoktesvage bör-
 jar nämligen, där Tierkavage slutar.
 Mjölkningen slutade strax före
 termusten. Efter amningens slut
 mjölkade vi endast någon enstaka
 gång, när kalvarna slutade att
 lära. (Kå kiihtekähta miesse njam-
 manis) Då blir juoret fullt med

och man mjötkar några dagar, innan
vajsena sitta. (Antal på saddjärnik
altok) - och de sitta fort om man ej mjötkar
varje dag.

Före mjötkade man om sagd Tiel/Puders-
mäst. och ibland till jul. På smörningen
mjötkade man varannan dag. och
slutligen var tredje. På själva jul-
afton åt man den sista frusna mjötkan
(ruoktta cähketa mayemus kaluakav
pärin). Men det är mycket länge
sedan vi gjorde så. Ällu Tolen val
vån takkin. Retan på min far
tid började mjötkningen ^{och} minskas
men hans far d. v. s. min farfar mindes
ännu den gamla ordningen med mjötk-
ningen (nu antje antje kalla ain
nuntii tar pähtjemav).

Jag har hört, att de gamla började
mjötkas vid midnatt. De som

Mede liten tjord mjölkade mera.
Det var nämligen lättare att få en liten
tjord samlat än en stor.

Jag har också hört, att man mjölkade
de två gånger om dagen, vid 10 tiden f.m.
och vid 8 tiden e.m.

Det var kvinnorna, som mjölkade, men
ibland mjölkade också männen. Annars
var mannens egentl. arbete vid mjölkningen
att infunga vajorna. Man använde sig ej
av särskilda bjuderpoilar. Man höll vajorna
med en den mjölkades. Vajorna var tunna (lätta)
var ej rätta, venskades ej (ettfin ta jola
joli kintoura). En ung vaje tämjdes
man genom att hålla den i ena örat
bened, tills den hade sparkat sig trött.

I skogen brukade man öka bjudra
vajor, när man skulle mjölka.
(Bjuolta är namnet på en påle, som
slayits ned i marken.)

Jag har aldrig haft särskilda jölar ⁷ ^{6.}
allt för fruktjudring av vajorna, då man
skulle mjölka dem. Men vid höstvitet,
där man stannade en längre tid,
lämnade man på mjölkningplatsen kvar
de rakaste björkarna att tjuda, vid
vilka man skulle fruktjuda vajorna.
(Men bjaktjansjivir kinnä ärrum
kukkepurr te präjens räjai kuotim
vjuorumus säkint maita kalkin
djauelit altoit jns tarjotuin präkfjvans.)

Jag har inte hört, att man skulle
ha tjudrat vajor eller kalven för
att hindra kalven att dia.

Men man lät bjorden vila ett par
timmar, sedan man fört dem på
mjölkningplatsen, så att mjölken
skulle hinna samlas i juoren.

Men man lät bjorden (att kalkai
alto mielkot). Vaja ger nämligen

af kalvan li, medan den vilar. Men
 när den stiger upp ~~passat~~ för att ge sig
 ut på bete ropar den på kalvan (svart
 mieter) och låter den dia (ja njamsta)
 Och när de andra kalvarna se det.
 rusa ^{de} det och dia. Därför ska man
 inte heller låta hjorden vila all-
 för länge, innan man börjar nyötka.
 Jag känner inte till något annat
 sätt att förhindra diandet; inte när
 det gäller revarna; men jag har sett,
 att man haft dihinder, när det gäller
 getterna. Man brukade knyta fast
 en träpinne i munnen på killingarna.
 Denna pinne kallas rörvy's. Jag har
 inte heller hört, att man skulle ha
 smort juret med ruyöllning. Inte
 har de våra gamla berättat om
 det. Nyötka blir ju smutsig (Stun-
 sjan vuoin mielke jus heptainu

svaita).

9

8

När man inte hade matstrick med sig, tänkte det att man måste fånga en vafja och mjölka i den kupade handflatan. och dricka mjölken, då man blev hungrig. Det kallas att tjärmit (tsjörömit)

(Kalla t kä l melken kä ii la vuotta mayen, te heähttu tjärmit). Om man är två, käller den ene vafjan och den andra mjölkar. När man är ensam. När man är ensam, trampar man på tommen, som vafjan är bunden vid, så att hon kanner, att hon ej är lös. Man måste ju ha bäck händerna fria, när man skall mjölka. Öckri jag har mjölkat någon gång i handflatan, men mycket lite (illa jömmet). Jag har alltid haft en kosa (kukte) med mig. Har också

Jag har också sett pojkar njölka i
näven, medan de håller en roja, och
den som ska njölka dröjer och de tröttnar
att vänta.

En snöfläck, som man ska njölka
på skall vara liten, rund och slät.

En fläckens är för vid, springer re-
hjärdens fram^{och} tillbaka (juontju, juon^otsu)
från kant till kant och stannar ej för och
vila (ei kanuka livadik). T värme är
reuen mycket känslig för de minsta
luftdrag och rusar mot vinden.

Prakkan la vuoin ruoddjui näs
kuller, vuolka kasta - koabbelis-
ruodjo - ruot^o (ju^o poakta). Jfr.
roavotakka, sådant väder, när
reuhjärdens tränger mot vinden,
fastän de egentligen inte är varmt;
hjästallii eallo: säger man när reuar-
ne samla sig och i flockar och springer

10.
11

Så fort vintern tilltar fram - av rädsla
för kornflugorna - fuktas kornflugorna
läs så fort som förvunnit.

När det är mycket varmt (käl
ila korna polka) måste man släppa
renarna upp på en snöfläcka (fjoflaka).
Och det kommer man också från
kitan - för att mjölka. Men innan
mjölkungen börjar måste man
slå ihjäl kornflugorna. Därvid an-
vände man staven är den kopringlade
kasttimmen.

Om våren händer det ofta, att
man vallade bjordarna skilt, var och
en för sig. En del husbönder höll dock
ihop och mjölkade gemensamt (änk-
fär sajer). Om vintern
då det är varmt, gick det på sätt och
vis bättre och mjölka, därför att
renarna då stå länge på snöfläckarna.

På min faders tid började man vinsterka
på mjölkningen, åtminstone kvalls-
mjölkningen. Man fann snart, att
det ofta uppstod klövröta (kaddra-
vikke) när vi hade rensat selt för
länge på mjölkningvallarna. Det
uppstod alltid förluster, när man mjöl-
kar utth på sommaren (slu sjadda-
penna hävvo, kärla karratit påkyllit
kierse-kseoutelin). Vi fann, att det var
mer ekonomiskt att låta bli mjölk-
ningen (Ja te kammaina aht cängor
skata sjadda ka poaktsuh jop-
nik ja vaipik, vaikä l sisprakto-
mielkiin).

Likväl är det inte så, att rensar-
na är större nu. Turare tvärtom,
åtminstone, när det gäller fjäll-
renen. Jag förtär det däran, att de
gamla klövröterna är förtre för

11.
12

våra nuvarande märkar. (Tälusj
svakak la taslla ila stuorra jali
kukkeh). Jy tror för min del att
marken var "nygre" då; det var ej så
mycket av jasso-vite (piskrislav
Stereocaulon paschale; meddelaren före-
ställer sig tydligen att piskrislav är
ett slags gammal reulav; som bekant
utbräng reulaven alltmer av piskrislaven.
Jfr nordl. quohpa-jägil). Men i skogen
blei renerna stora, och det beror på att
där finns god^{om} stia (sitro sira, Festuca)
i varje fall i björkskogen.

Efter nyötkningen måste man
valla reuljorden till ~~den~~ mörkningen
(sjeungitit) för^{att} den inte skulle klu-
na ge sig i väg för långt under net-
ten. Allt detta gjorde, och det fanns
behördes mycket folk för att driva reu-
skötsel.

Numera har man ju okrå fisk, och
därför är man mindre beroende av
den tillskott till kosthålllet, som man
fick genom mjölkningen.

Man stannade ej länge på samma
plats, när man mjölkade, ej gärna längre
än 2-3 dagar och ibland en vecka.
Längst stannade man ^(på) hörtviken under
berusningsiden, och så måste man ju vandra
på snön, så att man fick flytta med ockfjör-
na. Marken blir nämligen ryp-
strungröd ganska snart när man kötar,
och tyrdesen går allk länge bort från
viken (malken sjödd - vitaput juli
alkoput manna älla)

Reven betar ej tät överallt,
utan uppsar åt sig en bit här och en bit
där. Den är skryth så frö att den ej skall
förtära betesmarkerna. Rör betar den
väl. (kastar te knöhta snivva). No

17
15
reulaven ^{betar} den bara toppen (Nistes
ai kuokku pärn kiätgatjan). Nyg får
den mjölk skrä av reulaven, men om tom-
maren betar reulen har mycket litet.
Laven är tor lä.

På våren är mjölken kraftigast och
osten blir skrä starkast av vårmjölken.
Värosten har starkare doft än hörosten.
När en lopp kom och hjälnde på ho en fast-
brende, kände denne av den starka doften,
när han hade ost med sig i ryggsäcken,
och han kunde då säga: "Jassa, du har ost
med dig. Det doftar så godt från din rygg-
säck." Och så ville man smaka av osten
lagt i kaffe, och loppen gav gärna en
smakbit (Ja siktin tel smakbit
kaffai; ja sepome tieton avos radde
smakbit).

Av höstmjölken blir det mere ost
än av vårmjölken och mycket mycket

mindre vassla. Jag tror ^{are en del av} att ~~vasslan~~ i löstnyötker blev det ost och därför var ost en svagare.

En gång har jag flyttat på norra sidan. På en del ställen finns där goda nyötker-land, land med naturliga hinder. Man behöver ej valla, och man hittar revarna när man vill. Revarna kan ej fara hur långt som helst (cällo i villat peäsa). I Norge finns det också mycket "nyglavland" (äta-riste. cätname), där det växer riktigt ^{med} revar och ej så mycket jasso-riste (pärkislar). Därför bli smårevarna fetare fetare på norra sidan. Jasso håller nu på att liksom vinna över revarna (Jasso la halva tallu halva cänop sjaddamin ja te kä viduimim kuon äta riste pöjel) Men av jasso blir revar ej så fet (Men i jasso näu pöaktsur puoitota) Tidigare (cällo autepub) har min

16
17

far och jag också ibland skilt. Att
vandra och kureras, när vi nyötkade,
från att nyötkningslandet skulle räcka
länge. Då höll jag sitta tillkommas
med min svärmor och flera andra. I
Vuonessjärva skilde vi de flesta för
kan- och lövenerna - lämnade endast tau-
härkerna, med vilka vi flyttade - och skick-
de i väg dem österut efter fjällen. Hurarna
och i synnerhet tjurarna, blev följande följande, när
de få vara i "vildan." (Puooput vuon är
puoitun kä väito manna; samma käit
puooput puoitun) Under nyötkningen är
ju också kureras i vägen, när man
ska infänge vandra.

Vi stannade en vecka i Vuoness
och nyötkade. Vår sitta var nämligen
fäst på platan och vi ensamma arbetade
"farkt" land. (Må liina vuon vuotat
sitau ja oabjoima varas eännevet

17
180

Men metoden att skilja koss och
konrevarna åt under mjölkningen
har ej använts många gånger. Man
kan inte göra så, om flera stors är på
flyttning. Tätt efter varandra. (I vissa
månade ^{våren} taktat juv la sämre stors
myrpalaktoir jäktemin), och i Podje-
lanta (landet mellan Parok-fjällen och
och ena sidan och Tastujaur och Virilaur
på andra sidan) har man så vitt jag
vet inte gjort så. Där har man ej tid
att mjölka för alla skingningar som
man måste vara på. (Beakta lar-
karnit manna).

Mjölkningplatsen (pöhtjem sadje,
hova-sadje) måste väljas så, att en
dagge finns åtminstone på en sida,
d. e. ett litet stup eller en ravin. På
sådan plats stannar hjorden bra
(Ie vuom puoreput pistu cällo).

18.
19

Jag har hört, att skogsbjörnar ha
kraft mjölkningstagar, men jag har inte
hört, att fjällobjörnar skulle ha kraft till-
dama. I Nautijaur (Nautahauru)
har man också haft mjölkningstagar.
Nautijaurborna är nämligen av leysk
härkomst och man talar leyska dialekter.

Men nu ha Nautijaurborna avlägs-
nat sig från det leyska och blivit försvens-
skade. En av dem heter Nordlund.

För länge sedan var Nautijaur en
skogsbjörns toplett. (Men juol
tal alkunam muhtema ja latti-
suovam. Nöti raamma to Nord-
lund. Tälutjis to Nautahauru
ärmmu vuontesamii ärubahkan).

I min tid har man ej rökt mot
myggen, men jag har hört, att skogs-
björnar ha brukat röka mot flyg-
gen. De ha ju svarne samlade

i gården, när de mjölka.

Man mjölkade i en matyppe och
hållde mjölken i en träflaska,
när man fyllt en tillräcklig eller lagom
mängd i matyppe (matyppen vuortok
siktjin tasik pedjamar oadjuu,
ja te kurkalin laskai (läskai),
mar ~~at~~ atnin ja kuottatin
pahjien sudji ja ras koalbai)

Tjälmar mjölkade getarna. De
hade tjälmar i ryggsäcken, och när man
kom med revarna till en snöfläck, mjöl-
kade man. En del av mjölken åt man
på stället, och det som blev över tog
man till kåtan.

Man lyste mjölken (milk-
slakpittin) och man hade den lyste
mjölken d. v. s. den obehandlade och
massan slakpita i kaffe ^{eller} och åt den på
brödsalläg i stället för smör. (Milk-
slakpittin, ja juhtin te káfau taine

slahpaina, jali kakko nali piedjins
tar slahpav vujo äntäs).

Man köpte löpmagar av kalv
hos lönderna och gjorde löre därav.

Man skar strimlor av den torkade
löpmagen i vatten i en fleska. Och av
detta löre hällde man i mjötkur,
när man skulle göra ost. Mjötkur
värmdes först något, och temperaturen
prövade man genom att sticka två
fingrar i mjötkur, om ej fick kännas
varken varm eller kall.

Den hoplöpta mjötkur, ostmassan
östes med en evkom här för avsedd
slav. Den var ganska bred och flat
i botten. Sedan pressade man ut
vattnen genom tryckvingar.

Jag har ej hört, att man kokat
surislag, när man skulle göra löre.
Men jag har hört, har och brukat

21.
22.
ta för myrorna och stors beläggning, som
flyter för myrornas värdhet. och lagt i mjölk
för att få fil (långmjölk).

Man hade en särskild ortskål av trä.
Den var vid och relativt grund.

Man var mycket beroende av väderet
under mjölkningstiden. Om det var
varmt (påkka) blev det mera med
mjölk och om det var kyligt, blev
det mindre.

! Seland kunde det, att man gjorde
7 till 8 ostar av olika storlekar vid
en enda mjölkning.